

SOCIAAL WERK EN VERKIEZINGEN

ELKE DAG EEN BEETJE (MEER) ...

INGANG STEMLOKAAL

KENNISCENTRUM MENS EN MAATSCHAPPIJ I.S.M. IEDERS STEM TELT
NATHALIE VAN CEULEBROECK

AP HOGESCHOOL
ANTWERPEN

 **FOR
PROFESSIONALS**

SOCIAAL WERK EN VERKIEZINGEN

ELKE DAG EEN BEETJE (MEER) ...

NATHALIE VAN CEULEBROECK

VORMGEVING: MEDIACOMM

COVERFOTO: CC SEBASTIAAN TER BURG

(<https://www.flickr.com/photos/ter-w/33462129075>)

PUBLICATIEDATUM: SEPTEMBER 2025

© APHogeschool 2025

Deze publicatie is een uitgave van AP Hogeschool. Het is de neerslag van een onderzoek vanuit kenniscentrum Mens en Maatschappij met financiering vanuit het hogeschool-onderzoeksfonds PWO (Praktijkgericht Wetenschappelijk Onderzoek). Het onderzoek verliep in samenwerking met Avansa regio Antwerpen, Saamo Antwerpen, J100 en alle andere partners van het Antwerpse leiders Stem Telt platform. Veel dank aan alle werkingen en organisaties die hun deuren openden voor het onderzoek: PSC Open Huis, Centrum Kauwenberg, Saamo De Wijk, Saamo 't Pleintje, Hetpaleis, Ligo Antwerpen.

INHOUD

1.	WAAROM DIT ONDERZOEK	6
2.	VERLOOP ONDERZOEK	10
3.	WAAROM MENSEN (NIET) STEMMEN	13
4.	WAT ER SPEELT	15
4.1	Wat voor idee van democratie leeft er	16
4.2	Vragen aan politiek en beleidsmakers	17
4.3	Wat een organisatie doet en (nog) niet doet	21
4.4	Praktijken in functie van de verkiezingen verbinden en versterken	25
4.5	Individuele goesting en onzekerheid	28
5.	WAT WERKT: UITDAGINGEN EN KANSEN VOOR SOCIAAL WERK	31
6.	IN 10 AANBEVELINGEN	35
7.	REFERENTIES	37
8.	AANTEKENINGEN	39

1. WAAROM DIT ONDERZOEK

Heel wat sociaal werkorganisaties zetten zich tijdens verkiezingsjaren in om hun doelgroep te ondersteunen in hun politieke participatie. Een reeks van aanleidingen maakten het relevant om net nu, samen, een onderzoeksmatige blik te werpen op die inspanningen. We starten dit rapport met een overzicht van die aanleidingen. In wat volgt gaan we dieper in op het verloop en de uitkomsten van dit participatieve onderzoeksproject.

DECRETALE WIJZIGINGEN

In het najaar 2024 vonden in Vlaanderen de eerste lokale verkiezingen zonder opkomstplicht plaats. Het decreet versterking lokale democratie (2021) hertekende de krijtlijnen en formuleerde heel wat wijzigingen in hoe onze representatieve democratie lokaal vorm krijgt: spelregels om de coalitie samen te stellen, verkiezingen van de burgemeester en stemrecht in plaats van stemplicht.

Vooraf dit laatste leidde tot heel wat debat. *“Politieke wetenschappers zijn het zelden eens met elkaar, maar dit keer is het overduidelijk: het afschaffen van de opkomstplicht zal leiden tot minder deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen.”* (Abbeloos, 2021), schrijven meer dan 20 politicologen in een opiniestuk na de goedkeuring van het Decreet.

Ook organisaties en professionals die vooral met kwetsbare burgers (anderstaligen, mensen in armoede, nieuwe stemmers, ...) werken, vrezen dat zij niet of minder gebruik zullen maken van hun democratisch recht.

Eerste peilingen en onderzoeken vóór de verkiezingen gaven aan dat 23% van de stemgerechtigden nooit meer zou gaan stemmen bij de lokale verkiezingen en 30% soms wel en soms niet zou gaan stemmen. Uiteindelijk ging in oktober '24 gemiddeld over Vlaanderen slechts 63,5% van de stemgerechtigden stemmen.

SELECTIEVE STEMUITVAL

Verschillende factoren gaven aanleiding tot de vrees dat die mindere opkomst zou leiden tot een sociale vertekening van de lokale representativiteit: vaststellingen uit (inter)nationaal onderzoek dat vooral jongere mensen, lager opgeleiden en mensen met een lager inkomen afhaken van (lokale) verkiezingen; de realiteit dat er nog nooit zoveel eerste stemmers waren (bijna een half miljoen jongeren in Vlaanderen en Brussel); en de vaststelling dat de registratie voor niet-Belgen niet laagdrempeliger werd gemaakt. Dieter Stiers omschrijft het als:

"Door een lagere opkomst treedt Tingsten's 'wet van spreiding' in werking. Tingsten argumenteerde dat ongelijkheden in opkomst groter zullen worden wanneer de opkomst daalt. Als iedereen gaat stemmen, is er geen ongelijkheid tussen wie gaat stemmen en wie niet; hoe minder mensen gaan stemmen, hoe groter deze verschillen zullen worden. Onderzoek heeft sterk bewijs gevonden voor dit patroon, en we kunnen er dan ook van uit gaan dat de dalende trend in opkomst voor toenemende ongelijkheden zorgt." (Stier, z.d.)

Een selectieve stemuitval zet niet enkel de te presentativiteit van de lokale democratie onder druk, het houdt ook het risico in dat verkozenen minder rekening gaan houden met belangen van niet-stemmers, want ze zijn electoraal minder interessant. De lokale representatieve democratie wordt kwetsbaar als te veel burgers afhaken. Ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen in de stembusgang kan leiden tot een democratisch deficit. Een inclusieve stad/gemeente moet daarentegen ruimte geven aan verschillen tussen burgers en ruimte maken voor inspraak en (politieke) participatie, met bijzondere aandacht voor zij die het moeilijker hebben om hun stem te laten horen.

"We zitten in een representatieve democratie, dus we kiezen voor mensen die onze belangen het beste mogelijk verdedigen. En dan is het gewoon goed dat er zoveel mogelijk verschil zit in wie er effectief gaat stemmen, zodat die belangen ook zichtbaar, duidelijk worden en ook effectief meegenomen worden door diegene die verkozen geraken." (professional)

EEN BETROKKEN MIDDENVELD

Het middenveld is zich hier grotendeels van bewust en draagt in mindere of meerdere mate bij aan die inclusieve (politieke) participatie. Er wordt ruimte gecreëerd om samen met hun doelgroep de samenleving te overdenken en te herdenken om zo die samenleving mee vorm te geven. Het biedt *“... een ruimte waarin de maatschappelijke status quo bekritiseerd kan worden en waar mensen kunnen experimenteren met hun eigen burgerschap en alle andere manieren van samenleven”* (Crouzé et. al 2021, p20).

In het kader van politiserend werken, is er aandacht voor maatschappelijk debat, worden stemmen en noden gebundeld en gesignaleerd aan beleidsmakers en politici. Op die manier geven organisaties mee vorm aan wat Chantal Mouffe (2005), het politieke, noemt.

Naast die rol in *het* politieke, kunnen we tijdens een verkiezingsjaar niet anders dan ook te kijken naar de diverse rollen die het middenveld kan opnemen in *de* politiek. *De* politiek gaat dan over de politieke instellingen en spelregels. Denk aan het instituties die samen onze parlementaire democratie vormen, spelregels voor bevoegdheidsverdelingen of coalitievorming, ..

Naast het faciliteren om vanuit een kritisch bewustzijn na te denken over het politieke spel en te experimenteren met samen-leven (*het* politieke), kan het middenveld ondersteunend werken om het bestaande politieke spel mee te spelen (*de* politiek). Dit onderzoek focust op de rol die het middenveld (sterker) kan opnemen met betrekking tot dit laatste. Meer dan ooit is het belangrijk om (kwetsbare) burgers te informeren, sensibiliseren, mobiliseren én te versterken, zodat burgers zich bewust zijn van de impact die hun stem kan hebben op de lokale (representatieve) democratie. Heel wat (sociale) organisaties en initiatieven zetten hierop in, onder meer in het kader van leders Stem Telt (IST).

IEDERS STEM TELT

Een dertigtal organisaties verenigden zich onder de noemer 'Ieders stem telt' (IST) om de kennis over politiek en het politieke spel te versterken bij hun deelnemers of doelgroep.

Via vormingen, workshops, uitwisseling en debat, worden deelnemers aangespoord om het gesprek aan te gaan over de lokale verkiezingen. Door de kennis van mensen te versterken, hoopt IST hen te ondersteunen om een weloverwogen keuze te maken én hen een rol te laten opnemen als ambassadeurs om hun omgeving op hun beurt te motiveren om (bewust) te gaan stemmen. Het sterke netwerk en verankering binnen bestaande werkingen, biedt IST kansen tot een groot bereik en impact. Sociale professionals kunnen een verschil maken in de mobilisatie van kiezers. Ze hebben een unieke positie om, vanuit een vertrouwensrelatie, mensen te bereiken, te informeren en betrokkenheid te creëren. Jonkers (2023) omschreef al het belang van (op maat) te motiveren om naar de stembus te trekken.

Ieders Stem Telt was in 2024 aan z'n vierde editie toe en kan bouwen op voorgaande ervaringen én op een grote expertise met de doelgroep. Maar tegelijk mist het naar eigen zeggen wetenschappelijke en/of empirische onderbouwing.

Dit onderzoek doet daartoe een (eerste beperkte) poging en maakt een evaluatie van enkele bestaande praktijken en van de noden en bezorgdheden van deelnemers op basis van literatuur en leefwereldonderzoek met deelnemers.

2. VERLOOP ONDERZOEK

De vraag die voorop staat in dit onderzoek is wat mensen minimaal nodig hebben om (lokaal) (congruent) te gaan stemmen en welke drempels daarbij ervaren worden. We gaan na welke rol sociale professionals kunnen spelen in het informeren, (competenties) versterken en motiveren van burgers naar aanloop van de lokale verkiezingen. De focus ligt op mensen die op één of andere manier (politiek) kwetsbaar zijn: nieuwkomers, mensen in armoede, eerste stemmers, ouderen. Omwille van hun kwetsbaarheid zijn ze vaak moeilijker te bereiken met kwantitatief onderzoek en – vaak online – vragenlijsten. De motivatie en argumenten om al dan niet te gaan stemmen, moeten gezien worden binnen een persoonlijke en structurele context. Om hier zicht op te krijgen, is een kwalitatieve aanpak nuttig.

In dit onderzoek hanteren we de leefwereld en de alledaagse noden en vragen van deelnemers als 'meeteenheid'. Leefwereldgericht onderzoek is een kwalitatieve onderzoeksbenadering die zich richt op het begrijpen van de geleefde ervaringen van individuen binnen hun specifieke culturele en maatschappelijke context. Het wil de subjectieve betekenis en het begrip van deelnemers vast leggen.

Met 'leefwereld' verwijzen we naar een binnen de sociale wetenschappen gedefinieerd begrip. Sinds de jaren '70 hanteerden verschillende wetenschappelijke strekkingen andere uitgangspunten om de 'leefwereld' te (re)construeren (Grunwald & Thiersch, 2009). De 'leefwereld' verwijst naar het alledaagse, naar de referentiekaders waarmee mensen de werkelijkheid begrijpen, zin geven aan hun handelingen en aspiraties en van waaruit ze met elkaar communiceren. Die leefwereld laat zich moeilijk vertalen in statistische modellen. Dergelijke verklaringsmodellen vertellen iets over de factoren die – in het gemiddelde geval – samenhangen met een bepaald fenomeen (bijvoorbeeld al dan niet gaan stemmen), maar leveren geen kennis over de menselijke logica's die dit gedrag aansturen en betekenisvol maken. De leefwereld staat uiteraard niet op zichzelf, maar moet begrepen worden als een sociaal constructie, ingebed in een diversiteit aan socialisatiecontexten (cf. de wereld achter de cijfers).

Methodologisch verloop het onderzoek in fases.

In een eerste fase werd een literatuurverkenning gedaan van (hoofdzakelijk) internationaal onderzoek naar verklaringen waarom mensen gaan stemmen (voter turn-out). Op basis hiervan werd een topiclijst opgesteld voor latere gesprekken. In hoofdstuk twee gaan we hier verder op in.

Gesprekken gebeurden met individuele deelnemers van projecten/werkingen (n=16), met groepen deelnemers (n=3) en met professionals van verschillende organisaties (n=9). Interviews vonden plaats voor en na de verkiezingen om zo zicht te krijgen op het proces en de beleving van deelnemers op verschillende momenten van het project. We selecteerden projecten en werkingen die expliciet inzetten op het versterken van deelnemers in het kader van de lokale verkiezingen. De betrokken projecten werden in meerdere of mindere mate actief opgevolgd, afhankelijk van het open of gesloten karakter van de praktijk (bijvoorbeeld klas versus open inloop) en de ervaren veiligheid van deelnemers. We streefden bij de selectie van projecten naar een zo groot mogelijke diversiteit aan deelnemers. Uiteindelijk werden senioren bevraagd bij Ligo, jongeren bij de A1000, Afghaanse nieuwkomers bij Saamo, en 3 mensen in armoede in een gezamenlijk project van Avansa regio Antwerpen, Centrum Kauwenberg en PSC Open Huis. De betrokken sociale professionals werden daarbij ook geïnterviewd om zicht te krijgen op hun kijk en ervaring en plaats van het project binnen de organisatie en werking.

Ligo organiseerde in de loop van 2024 een wekelijkse cursus “stemmen in België”. Een 15-tal senioren namen hieraan deel. Ligo versterkt laaggeletterde volwassenen. Met diverse cursussen op maat versterken zij hen op vlak van communicatieve, numerieke en digitale vaardigheden. Zo vergroten ze hun kansen in de samenleving.

In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen organiseerde Hetpaleis samen met Laika en de Stad Antwerpen de A1000, een traject voor 1000 leerlingen van het 5e en 6e middelbaar: voorbereidende lessen in verschillende scholen, een intense zomerweek met negen ambassadeurs en tenslotte een groot debat met 1000 jongeren voor de verkiezingen

Saamo wil via maatschappelijk opbouwwerk bijdragen aan de realisatie van verschillende grond- en mensenrechten, aan sterkere buurten en steden en aan collectief burgerschap, waarbij er tussen mensen een versterkt gevoel van solidariteit is. In verschillende buurtwerkingen werd aandacht besteed aan de (lokale) verkiezingen: door het gesprek aan te gaan met deelnemers, een stemhokje te plaatsen, een quiz te organiseren, ... dit aanbod maakte deel uit van de dagelijkse (inloop-) werking van de buurhuizen. Tijdens dit onderzoeks-traject gingen we in gesprek met Centrum De Wijk en met 't Pleintje.

2 verenigingen waar armen het woord nemen, PSC Open Huis en Centrum Kauwenberg, gingen een samenwerking aan met Avansa regio Antwerpen. Ze organiseerden samen een traject met 4 bijeenkomsten en een politieke markt om enkele ambassadeurs uit hun eigen werking te begeleiden, ondersteunen en versterken in hun politieke participatie.

In een afsluitende focusgroep met sociale professionals werden bevindingen ruimer afgetoetst.

Daarnaast gebruikten we alle extra opportuniteiten om data te verzamelen: een opstartmoment van de J100 jongeren, een korte bevraging op de verkiezingsmarkt van Avansa regio Antwerpen en een studentenbevraging van studenten sociaal werk bij eerste stemmers.

Uiteindelijk werd een kwalitatieve data-analyse gemaakt via triangulatie van de verschillende bronnen.

Het onderzoek verliep, eigen aan leefwereldgericht onderzoek, in voortdurende wisselwerking tussen praktijk en theorie: kennis verzamelen is gekoppeld aan het gebruiken van de kennis voor verbetering, vernieuwing of verandering van de onderzochte praktijk. Op die manier creëerden we een co-creatief proces tussen praktijk en onderzoek. Voor het praktijkluik werkten we nauw samen met het Antwerpse platform 'Iedere stem telt', een platform van sociale organisaties die expertise en ervaringen bundelen met het oog op lokale verkiezingen.

3. WAAROM MENSEN (NIET) STEMMEN

België is één van de weinige landen die stemplicht in plaats van stemrecht hanteert. Internationaal is er dus heel wat ervaring en onderzoek over waarom mensen al dan niet stemmen. Kijken we naar die internationale literatuur, dan is er sprake van meer dan 150 factoren die zorgen dat mensen al dan niet naar de stembus trekken. Voor een vollediger overzicht van die factoren, verwijzen we graag naar het uitgebreide rapport van Vollaard et.al. (2022) over de opkomst bij de lokale verkiezingen in Nederland. Voor ons volstaat het om in te zoomen op factoren waar sociaal werkorganisaties impact op hebben.

Op basis van een uitgebreide literatuurverkenning, onderscheiden we zeven thema's die mensen versterken om deel te nemen aan het verkiezingsproces (*de* politiek) en waar organisaties op kunnen inzetten. (Brady et.al., 1995; Smets et.al., 2013; Cancela et.al., 2016; Stockemer, 2017; Bromme et.al., 2020; Kouba et. al., 2021; Vollaard et.al., 2022)

- ▶ Hoe is de eigen ingeschatte **politieke kennis**? Wat verstaan deelnemers onder politiek en democratie? Onderzoek leert dat hoe groter de kennis van burgers, hoe groter de kans om te gaan stemmen. Als kanttekening geldt wel dat de ingeschatte kennis niet altijd strookt met de reële kennis.
- ▶ In welke mate beschikken deelnemers over de **vaardigheden om bewust en doordacht** deel te nemen aan het politieke spel? Om bewust te kunnen stemmen, moeten burgers voldoende mobiel zijn en de stembokjes voldoende toegankelijk; moeten burgers de veelheid aan informatie kunnen begrijpen, fake news herkennen en de informatie kunnen koppelen aan (eigen) noden om congruent te kunnen stemmen; enz.
- ▶ Ziet iemand **burgerschap** als morele plicht of als individuele keuze? Literatuur toont dat het ervaren van burgerschap als morele plicht, waarbij het als ieders taak wordt ervaren om burgerschap op te nemen, leidt tot een grotere opkomst.
- ▶ Hoe groot is het **vertrouwen** in eigen kunnen en kennen om te gaan stemmen (interne politieke efficacy)? Dit is een belangrijke voorspeller of mensen naar de stembus trekken. Hoe groter dit vertrouwen, hoe meer kans op stemmen. Naast interne efficacy wordt vaak externe efficacy geplaast: het vertrouwen dat hun stem ertoe doet. Deze laatste blijkt minder voorspellende waarde te hebben voor de opkomst maar wel voor het geven van blanco stemmen of tegenstemmen.

- ▶ In welke mate is iemand **politiek geïnteresseerd**? Hoe groter de interesse in politiek en maatschappelijke thema's, hoe groter de kans dat mensen gaan stemmen. Logischerwijs is er een sterke samenhang tussen het beschikken over politieke kennis, interesse en zelfvertrouwen, maar deze samenhang is niet één op één.
- ▶ Hoe schat iemand het **belang** in van de (lokale) verkiezingen? Hoe groter het ingeschatte belang, hoe groter de kans om te gaan stemmen.
- ▶ In welke mate is iemand **verbonden met hun buurt of gemeente**? Burgers met een grotere betrokkenheid op hun gemeente of buurt gaan vaker stemmen.

Elk van deze zeven vragen heeft, zo blijkt uit de literatuur, impact op de opkomst en stemgedrag van burgers. Op elk van deze zeven topics liggen kansen voor organisaties om deelnemers te ondersteunen of te versterken. Deze zeven items vormden samen de belangrijkste topiclijst voor de gesprekken met deelnemers en sociale professionals.

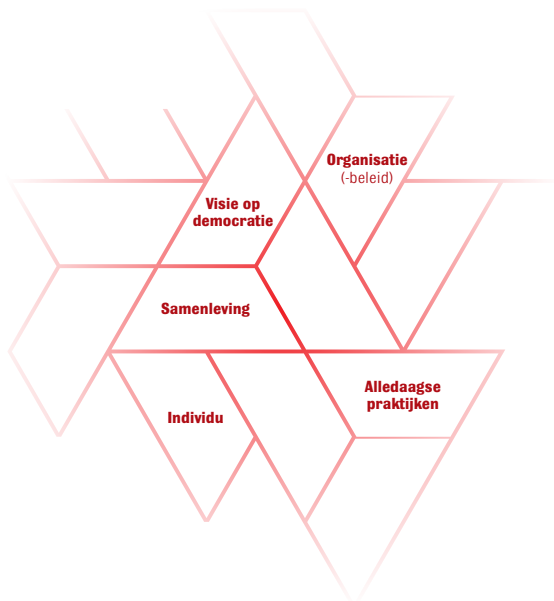

4. WAT ER SPEELT

Bovenstaande zeven topics vormden de gespreksleidraad voor interviews met deelnemers en professionals. In de gesprekken voorafgaand aan de verkiezingen brachten we samen in kaart hoe ze zichzelf inschatten op deze zeven domeinen. Na de verkiezingen blikten we terug en bespraken we welke ideeën, kennis en opvattingen veranderd zijn en waardoor die veranderden.

In wat volgt geven we inzicht in de reacties, bedenkingen en noden van alle gesprekspartners. We zoomen in op individuele competenties maar vooral ook op het collectief daarrond. Zowel deelnemers als professionals verwezen in reacties niet enkel naar zichzelf maar vooral ook naar de context rondom hen: zowel hun persoonlijke context, de organisatie of werking waarin ze actief zijn en de ruimere maatschappelijke en politieke context.

We structureren de reacties op basis van 5 verschillende niveaus: de impact van hun visie op democratie, een appèl ten aanzien van de politiek en de ruimere samenleving, een reflectie op organisatie(-keuze)s, een inzage in de kracht en mogelijkheden van de alledaagse praktijken en tenslotte een overzicht van individuele motieven en noden.

4.1 WAT VOOR IDEE VAN DEMOCRATIE LEEFT ER

Hoe naar democratie en samenleving wordt gekeken, bepaalt mee de verwachtingen en houding ten aanzien van de invulling van democratie.

Een geloof in de maakbaarheid van de samenleving, geeft bij deelnemers en organisaties een motivatie om ermee aan de slag te gaan. De samenleving maak je samen.

Binnen die visie wensen heel wat deelnemers en professionals een participatieve invulling van democratie. Ze willen hun stem laten horen, mee in gesprek gaan en eigenheden en uitgangspunten delen. *“Kom dichterbij ons staan en luister.”* Zeker wanneer, vanuit bijvoorbeeld een kwetsbaarheid, belangen gedeeld worden en die niet voldoende herkend worden in het algemene beleid of in de politieke communicatie, is er een grote wens om gehoord te worden.

Deze vraag naar participatieve democratie staat echter in realiteit ver van onze representatieve democratie waarin de stembusgang politici een mandaat geeft voor de komende 4 tot 6 jaar. Wetgevend zijn er amper garanties die tussentijds participatie verzekeren. Betrokkenheid op de samenleving en democratie is dan ook een tweesnijdend zwaard: enerzijds geeft het strijd lust of goesting om mee vorm te geven aan die samenleving, maar anderzijds kan het ook leiden tot ontmoediging als mensen zich niet gehoord voelen door politici en beleidsmakers.

“Democratie wordt verengd tot die partijpolitiek, tot die verkiezingen, tot dat parlement, maar dat gaat eigenlijk veel breder dan dat. En dat je, los van verkiezingen, los van politieke partijen, los van wie er aan de macht is, dat je eigenlijk ook heel veel inspraakmogelijkheden hebt. En dat idealiter, heel dat democratisch proces, gewoon continu gebeurt en dat er niet enkel beslissingen genomen worden vanuit het primaat van de politiek, maar dat er ook veel meer geprobeerd wordt om draagvlak te zoeken voor lange termijnprocessen enzovoort.” (professional)

“Ik zou veel liever zien dat de komende zes jaar, als er een regering is gevormd, dat die en cours de route, volksraadplegingen, of referendum, of door middel van lotingen een soort burgerpanel samenstellen, van die dingen denk ik dat er veel meer zou moeten gebeuren, zodat ze echt mensen aan het woord laten en dat een politiker meer een facilitator wordt van wat er in de samenleving leeft en niet denkt van ik ben nu verkozen dus ik heb het voor het zeggen en ik ga mijn eigen ideeën vormgeven.” (professional)

4.2 VRAGEN AAN POLITIEK EN BELEIDSMAKERS

Respondenten geven in de tweede plaats elementen aan op samenlevingsniveau: ideeën en opvattingen die te maken hebben met de organisatie van instituties en politiek en met het dominante maatschappelijke discours.

REPRESENTATIE

Bij de meeste deelnemers aan dit onderzoek leeft sterk het gevoel dat er weinig representatie is bij politici en partijen. Ze herkennen zich niet in politici, partijen en hun communicatie: *“Er is niemand waar ik mij in herken. Ze weten niet waar het over gaat in mijn leven.”*

Daardoor leeft het gevoel dat hun stem niet van tel is. Hun belangen en bezorgdheden sluiten ‘toch’ niet aan bij waar partijen en politici voor staan. In veel gevallen wordt die benoemd als een minderheidsstem. En die minderheidsstem telt naar eigen aanvoelen niet of minder mee.

Alle geïnterviewden kunnen, al dan niet door deelname aan een project of initiatief in het kader van de verkiezingen, hun eigen noden en belangen benoemen, maar vinden die niet terug in de politieke communicatie en het maatschappelijke discours. Er ontstaat een sterk ‘wij-zij’ denken tussen wij met onze (collectieve) belangen en zij, de politieke en publieke elite.

“Ik hoor vaak reacties als: “wat weten zij ervan hoe het is om met een leefloon te leven!? Of, ja, De Lijn, we gaan haltes afschaffen, maar tegelijk hebben die allemaal bedrijfswagen onder hun poep. Wat weten zij ervan!” Dat leeft heel fel.” (professional)

“Als de politici geen moeite doen om naar de mensen te luisteren, waarom zou ik dan moeten gaan stemmen als ze zelfs niet luisteren? Waarom?” (deelnemer)

Om tegemoet te komen aan dit gebrek aan herkenning en gevoel van representatie, pleiten enkele professionals en deelnemers ervoor om meer ervaringskennis op te nemen in de partijen en programma's. Ze verwachten dat politici zelf het initiatief nemen om in gesprek te gaan en te luisteren.

“Ik denk dat de politiek zelf dat moet organiseren of zelf initiatief moet stimuleren, zodat die stem van ervaringsdeskundigen bij de politiek raakt.” (professional)

“Als je gewoon al eens zou luisteren naar mensen in armoede, in plaats van te zeggen dat ze er zelf voor hebben gekozen... (. . .) Ik vind het gewoon onrechtvaardig. Het is heel gemakkelijk gezegd te hebben dat je ervoor gekozen bent. Dat is heel gemakkelijk om ermee komaf te maken. In plaats van gewoon eens naar die mensen hun verhaal te luisteren.” (deelnemer)

EEN ONGRIJPBAAR DISCOURS

Wat daarnaast bij alle quasi respondenten terugkomt, is het gesloten karakter van de communicatie over politiek, zowel door partijen als in de media. De beschikbare informatie is moeilijk te begrijpen en zit opgesloten in een eigen jargon, stijl en systeem. De impliciete en expliciete spelregels van de politiek zijn dermate complex dat de meeste respondenten ze moeilijk vatten, laat staan informatie kunnen contextualiseren of koppelen aan eigen belangen.

“Zelfs bij collega's in het middenveld merk je dat er – per ongeluk - foute informatie omgaat over de nieuwe spelregels. Het is zo complex dat het gewoon ook echt niet gemakkelijk is om helemaal te doorgronden he.” (professional)

“Ik heb autisme en ik begrijp niet heel veel. Vooral de politiek, ik zou het willen begrijpen, maar het is gewoon moeilijk om te begrijpen.” (deelnemer)

“Ik denk dat veel mensen, lager geschoolden en ouderen, dat die afhaken omdat het zo moeilijk is om een overeenkomst te vinden. En de woorden ook dat ze niet begrijpen waarover dat gaat. Allé, ik denk dat het daar ook wel mee te maken heeft dat veel mensen afhaken.” (deelnemer)

Het maatschappelijke en politieke discours speelt zich boven de hoofden af van heel wat burgers.

BURGERPLICHT

Tegelijk, of desondanks, voelen bijna alle respondenten zich verantwoordelijk om bij te dragen aan de democratie. De morele normatieve overtuiging de burgerplicht te moeten nakomen, is de belangrijkste drijfveer om naar de stembus te trekken, want *“daar is voor gestreden”* of *“daar zijn mensen voor dood gegaan.”*

REGISTRATIE NIET-BELGEN

Tenslotte leeft er bij sociale professionals en in het groepsinterview met Afghaanse nieuwkomers een grote bezorgdheid over de registratie van niet-Belgen¹. Die is zéér hoogdrempelig, er is weinig informatie op maat beschikbaar en ondersteuning om te registreren ontbreekt. Slechts een fractie van de stemgerechtigde niet-Belgen (10,4% van de stemgerechtigde EU burgers en 7,67% van de stemgerechtigde niet-EU burgers) (Vlaamse Overheid, 2025) heeft zich bijgevolg effectief kunnen registreren. Over de uiteindelijke opkomst zijn er geen data beschikbaar. Middenveldorganisaties deden grote inspanningen om vindplaatsgericht mensen aan te spreken en te ondersteunen met de registratie, maar het bereik en de inspanning van enkele professionals volstaat niet.

“Hoe kan je gaan stemmen als je dat niet weet? Hoe kan je dat recht opnemen als je dat niet weet? Niet-Belgen, derdelanders die nu wel hier officieel vijf jaar wonen, maar niet weten dat ze mogen stemmen bij de komende gemeentelijke verkiezingen omdat er bijna geen informatie is?” (professional)

De overheid wordt hier sterk aangesproken op haar verantwoordelijkheid.

¹ Niet-Belgische burgers van buiten de Europese Unie die minstens 5 jaar in België wonen en die willen stemmen voor de gemeente- en stads-districtsraadsverkiezingen, moesten zicht voor 1 augustus 2024 online of via de lokale Dienst Bevolking registreren. De noodzakelijke formulieren worden op de website van de Vlaamse Overheid ter beschikking gesteld. Niet-Belgische burgers van een lidstaat van de Europese Unie volgen dezelfde procedure met andere formulieren maar moeten niet eerst 5 jaar in België wonen.

OPROEP AAN EEN OVERHEID

In het verlengde geldt die aanspraak voor alle vragen, noden, bedenkingen en bezorgdheden die op institutioneel en discursief niveau worden uitgesproken. Het middenveld is niet bij machte om hier de noodzakelijke fundamentele veranderingen in tweeg te brengen. Er wordt naar de overheid vanuit haar regierol én als actor gekeken om samen met alle relevante partners in te zetten op het verkleinen van de informatiekloof, de politieke kloof en de digitale kloof.

"De burger is niet antipolitiek. Ik denk ver van dat zelfs, maar het is aan de politiciers ons daar wel warm voor te maken. Denk ik." (deelnemer)

"Onze democratie heeft nood aan een heel bewust geëngageerde burger. En dat collectieve burgerschap moet continu de taak of de rol van de overheid zijn om dat onder de mensen, met de mensen, als een vlammetje te kunnen laten branden." (professional)

"Ik denk dat middenveldorganisaties daar sowieso een grote rol in spelen, of moeten spelen. Dat het ook wel de bedoeling is dat die daar ook heel stevig in ondersteund worden door de overheid. Want als de overheid de opkomstplicht afschaft met het idee van we doen dat om de democratie te versterken, dan moet je ook wel een tegenwicht bieden en zien dat er genoeg middelen zijn om die effectief te versterken en dat niet gewoon af te schaffen en het zo te laten." (professional)

4.3 WAT EEN ORGANISATIE DOET EN (NOG) NIET DOET

HET POLITIEKE EN DE POLITIEK

Politisierend werken is voor heel wat organisaties een belangrijke zaak en taak. Organisaties willen een brug zijn tussen burger en overheid en nemen daarin een signaalfunctie op ten aanzien van de overheid. Signalen worden gebundeld via collectiviseren van noden en behoeftes van deelnemers.

Met een project als Ieder Stem Telt, wordt de focus van politiserend werken verbreed van *het* politieke naar *de* politiek. We merken echter dat daar bij veel organisaties niet altijd de nodige of gewenste ruimte voor is door besparingen, toenemende werkdruk of nadruk op 'kerntaken'.

"Ik denk dat er ook organisaties zijn binnen het middenveld die zeggen van ja, maar onze focus of onze kernopdracht ligt daar niet. Dus wij doen gewoon individuele hulpverlening of wij zetten enkel in op die saamhorigheid ofzo. Maar ik denk, ja, je kunt samenwerken. Als morgen een buurthuis zegt ah, wij hebben hier allemaal mensen en wij willen wel daar er een groep rond oprichten. Ja, dat is een geschenk uit de hemel." (professional)

Daarenboven formuleren professionals extra uitdagingen die het inzetten op verkiezingen en (lokale) politiek niet evident maakt: zo wijzen ze op een spanningsveld tussen neutraliteit en waardengedrevenheid. Als sociaal werker ben je politiek neutraal in de zin dat je geen partijpolitieke kleur kiest ten aanzien van deelnemers, maar dat betekent niet dat je waardenvrij bent. Mensenrechten, gelijkwaardigheid en sociale rechtvaardigheid zijn fundamentele waarden die aan de basis liggen van sociaal werk en het handelen en denken van een sociaal werker richting geven.

"Ja, je staat altijd wel... Je hebt wel je waarden als sociaal werk, als middenveldorganisatie, en dat zijn je mensenrechten, maar je bent partijpolitiek neutraal, maar je mag die twee niet op eenzelfde niveau zetten." (professional)

Daarnaast geven heel wat sociaal werkers ook aan dat ze een zekere handelingsverlegenheid ervaren wanneer het over *de* politiek gaat. Ze voelen schroom om thema's aan te kaarten uit vrees te polariseren in een context waarin vertrouwen en veiligheid centraal staan. Enkele respondenten vertellen dat zij de enigen zijn binnen hun team die het gesprek aangaan, omdat collega's het liever uit de weg gaan.

"De politiek is hier een heel groot discussiepunt. Dat hebben we gezien. Wij hebben hier heel veel mensen die op alle strekkingen zitten. Die heel extreem... Links, rechts... Minder in het midden, denk ik, maar echt wel... En die komen hier samen, dus... Sowieso is dat dan ook wel een onderwerp dat je heel omfloers behandelt en dan nog, een maand geleden is het nog helemaal ontploft hier. Er waren infobrochures gemaakt van inhoud van de partijen, en die lagen hier. En ik heb die bewust weggenomen. Dat was echt heel bewust omdat ik dacht, nee, dat gaat weer helemaal verkeerd. Terwijl dat keigoed is. Dat was handig, want die hebben een overzicht gemaakt. Maar ik denk dan... Even automatisch... Nee, ik ga dat hier niet laten liggen, want daar gaat discussie van komen. Wat wel spijtig is, maar... het was wel even nodig om het deze keer rustig te houden." (professional)

Ik heb collega's die denken van "Ik heb er schrik van, oei, moeten wij met politiek bezig zijn?" en "Oh nee, de verkiezingen komen er weer aan. En oh nee, Dat is geen plezante periode, want da gaat weer kunnen leiden tot conflict". (professional)

Ondanks die niet evidente context gebeurt er veel, en veel waardevols. Projecten en initiatieven die worden opgezet in het kader van de verkiezingen verbinden. Plaatsen en momenten waar andersgezinden elkaar tegenkomen, waar maatschappelijke betrokkenheid wordt gecreëerd en vertrouwen heerst, zijn erg belangrijk en werken versterkend voor deelnemers. Deelnemers groeien in zelfvertrouwen en voelen zich gezien en gehoord.

WAT ER NÓG KAN

Onderstaande onderzoeksvaststellingen kunnen projecten die mensen willen ondersteunen om bewust naar de stembus te trekken, aanzetten tot reflectie en bijsturing.

In de opgevolgde projecten speelt sterk het Mattheuseffect. Vooral mensen die al betrokken zijn op politiek, nemen deel aan de initiatieven. Terwijl diegene die minder geïnteresseerd zijn en misschien de ondersteuning nodig hebben niet of minder bereikt werden. Ter illustratie, alle geïnterviewden die mochten stemmen, gaven aan te zijn gaan stemmen terwijl het Vlaamse gemiddelde van de opkomst in oktober 2024 op 63,5% lag. Niet onlogisch dat vooral de geïnteresseerden zich aansluiten als je extra engagement van deelnemers vraagt. Maar het vraagt wel om reflectie bij organisaties: **Welke mensen bereiken we niet? En hoe kunnen we ook hen versterken in de stembusgang?**

In het aanbod van de projecten wordt vooral ingezet op het delen van informatie en het verhogen van kennis: wat is democratie, hoe werkt partijpolitiek, waar staan partijen voor, welke impact heeft een individuele stem, ...? Vanuit die kennisvergroting, wordt er impliciet van uitgegaan dat dit ook de houding ten aanzien van politiek verandert. Deze 'theekopjesstrategie' – als je het kopje maar vol genoeg giet met kennis, stroomt het over en heeft het bijkomende gevolgen – blijkt slechts gedeeltelijk effectief. **Informatie en kennis alleen veranderen niet automatisch houdingen of diepgeworteld wantrouwen tegenover de politiek.** Sommige deelnemers voelen zich wel meer geïnformeerd en weerbaarder, maar hun mening over “de politiek” verandert niet wezenlijk: *“Misschien is mijn mening nu meer onderbouwd, maar ik blijf vinden dat het zakkenvullers zijn”.*

In deel 4.5 gaan we hier verder op in.

Dat soort uitspraken onderstrepen dat politieke participatie versterken tijd vraagt, structurele inbedding vereist, en niet kan worden herleid tot losse initiatieven. De belangrijkste oproep aan organisaties is dan ook om in hun politiserend werken, gesprekken en debatten over hoe de samenleving vorm kan krijgen en op welke manier noden van een doelgroep gesignaleerd kunnen worden (*het* politieke), meer te koppelen aan de dagelijkse spelregels en realiteiten van (partij)politiek en democratie (*de* politiek). Op die manier overstijgt het versterken van politieke participatie in functie van de stembusgang het projectmatige en kan het structureel plaats krijgen in de werking. En vooral, dan wordt het **een thema dat ingebed een plaats heeft in de organisatie.**

“Als je daar in de organisatie een onderwerp maakt, dan kan je samen gaan zoeken naar oplossingen. Bijvoorbeeld van wie van uw burens of in uw nabije kring kan u ondersteunen of helpen om wel te gaan stemmen of zo. En, misschien is er niemand en dan kunnen we binnen de organisatie weer verder zoeken naar andere oplossingen, maar dan is dat tenminste iets waarover gepraat kan worden. Dan is dat een topic. (...) Maar ik denk, dan moet er gewoon een beetje de urgentie bij de verschillende organisaties zijn om samen na te denken hoe we onze cliënten of doelgroep kunnen versterken; (...) Het gaat over dat draagvlak. Het is niet de core business van uw organisatie maar langs de andere kant beïnvloedt het ook wel hen en uw organisatie en werking.” (professional)

4.4 PRAKTIJKEN IN FUNCTIE VAN DE VERKIEZINGEN VERBINDEN EN VERSTERKEN

PRAKTIJKEN IN VERSCHILLENDE VORMEN EN MATEN

Initiatieven in het kader van de verkiezingen worden georganiseerd in de vorm van projecten, vormingen of informele, vrij toegankelijke bijeenkomsten. Er is geen *beste* manier, elke aanpak kent zijn sterktes en heeft een keerzijde.

Bij georganiseerde projecten en vormingen spraken we al over het Mattheüseffect in bereik. Dat ondergraaf je grotendeels als je werkt met een informelere setting. Maar binnen die minder of niet georganiseerde context dreigt er deels voorbijgegaan te worden aan de complexiteit van thema's als democratie en politiek. Tussen deelnemers kan bovendien foutieve of onvolledige informatie circuleren waar je niet of maar beperkt op kan ingrijpen als je niet in een afgebakende, begeleide setting werkt.

KENNIS, VAARDIGHEDEN EN HOUDINGEN

Centraal in deze initiatieven staat het vergroten van kennis over politiek en democratie. Denk aan de werking van verkiezingen en van instellingen, coalitievorming of de bevoegdheidsverdeling. Hoewel de meeste deelnemers aangeven dat hun kennis hierover is toegenomen, blijft het een complex en moeilijk te begrijpen onderwerp. En dus zijn de gevolgen en mogelijke impact van verkiezingen niet altijd duidelijk: Welke verkiezingen hebben op basis van bevoegdheidsverdelingen gevolgen voor welke delen van mijn leven? Hoe worden nadien bestuursakkoorden, en dus compromissen, gesloten? Waarom staan de kopstukken die je op televisie ziet niet op de lijsten van de lokale verkiezingen?

“Ik denk dat mensen onderschatten wat op lokaal niveau gebeurt, dus dat je niet per se echt concreet moet weten dat dat en dat zijn lokale bevoegdheden, Maar dat ze wel moeten voelen van oké, dit heeft veel meer effect op mij dan ik dacht.” (professional)

"Ik hoorde van mensen in onze werking wel wat boosheid omdat er mensen zijn die al 10 jaar op de wachtlijst staan voor sociale woningen, maar dan tegelijk wel zien dat er plotseling speciale voorzieningen zijn voor bijvoorbeeld Oekraïners. Ik snap dat dat frustratie oproept, maar je moet dan uitleggen dat dat gaat over verschillende financiering en postjes. Ik kan begrijpen dat daar een wij-zij verhaal ontstaat. Maar daar heb je eigenlijk heel veel kennis voor nodig om dat te kunnen doorgronden. Ja dat schrikt als sociaal werker ook af. Waarom ben ik hiermee begonnen en waar ben ik verzeild in geraakt en dit krijg ik niet echt uitgelegd. Want ik ben hier ook gefrustreerd over, maar je wilt ook niet de negativiteit overbrengen die je zelf soms ook wel echt voelt. Je mag dat wel benoemen, maar dat is een moeilijke balans. Als mensen al heel veel wantrouwen hebben en je bevestigt hen daarin, ja dan is het om zeep he." (professional)

Dit is niet alleen voor de deelnemers een uitdaging, maar ook voor sociaal werkers.

Nochtans weten we dat politieke kennis, betrokkenheid op het onderwerp en het ingeschatte belang van verkiezingen sterke voorspellers zijn van opkomst. Praktijken moeten op die manier dagelijkse afwegingen maken welke informatie gedeeld wordt en welke niet, om deelnemers te informeren en versterken maar ook om te voorkomen dat ze worden overstelpt met te veel en te complexe informatie. Informatie en kennis is essentieel om dingen te begrijpen en juist in te schatten, te veel kennis en informatie doet mensen misschien afhaken.

Een ander belangrijk aspect dat – eerder impliciet – aan bod komt in praktijken rond de verkiezingen, is het ontwikkelen van democratische vaardigheden zoals luisteren, respect tonen en rekening houden met elkaar. Organisaties benoemen dit zelden als doelstelling, maar deelnemers geven wel vaak aan deze vaardigheden versterkt te hebben in gelopen projecten.

Politieke onderwerpen blijven echter gevoelig en kunnen voor veel mensen een bron van conflict zijn. Vertrouwen, onderling tussen deelnemers en met sociale professionals, is cruciaal om het gesprek aan te gaan. Deelnemers geven aan *"Ja, ik laat ze het achterste van mijn tong niet zien, want dat gaat toch ja... als mensen daar een andere mening over hebben"*.... Zeker mensen met minder (politiek) zelfvertrouwen, die minder sterk in hun schoenen staan, durven zich eerder niet uit te spreken of trekken zich liever terug.

STEMMEN VANUIT INDIVIDUELE NODEN OF VANUIT ALGEMEEN BELANG

In alle bevraagde projecten ging ruime aandacht naar waar de verschillende politieke partijen voor staan. De keuze om al dan niet voor een partij te kiezen, werd in verschillende initiatieven echter anders gekaderd. In sommige gevallen werd gekeken naar een keuzemotivatie vanuit individuele noden, zoals het verbeteren van hun eigen situatie of het aanspreken van kwesties die hen direct aangaan. Deelnemers maken dan afwegingen vanuit hun eigen persoonlijke situatie.

In andere projecten wordt eerder gereflecteerd vanuit een collectief belang: deelnemers voelen zich betrokken bij een bepaald thema of projecteren hun visie op samenleven en de samenleving op partijprogramma's. Dit laatste werd bijvoorbeeld duidelijk in één van de projecten, waar deelnemers aangaven dat empathie voor anderen hen aanspoorde om vanuit het grotere plaatje te denken bij het stemmen.

“Je kunt bij het stemmen de reflex maken van... Waar denk ik het beste mee af te zijn? En dan gaan stemmen. Of je kunt gaan stemmen van... Wie doet het... Wie zet zich het meeste in voor dingen die mij raken, die ik zie gebeuren, maar die losstaan van mezelf?” (professional)

Ook hier is geen goede of foute aanpak, maar kunnen praktijken wel bewuster reflecteren over welke stemmotivatie en waarom voorop staat in hun aanbod.

4.5 INDIVIDUELE GOESTING EN ONZEKERHEID

Weinig mensen die we als individu of in hun rol als ambassadeur spraken zijn a-politiek, de meesten zijn gemotiveerd om deel te nemen aan verkiezingen. Bijna iedereen ziet en benoemt het belang van betrokken te zijn op politiek of democratie. Ook afwijzing, frustratie of wantrouwen wijst op een vorm van betrokkenheid. Slechts een enkeling in de focusgroepen geeft aan niet geïnteresseerd te zijn of er niets over te willen horen. Ze zijn afgehaakt van politiek uit negatieve ervaringen, namen voor andere redenen deel aan het initiatief, bijvoorbeeld omwille van de groep, of hebben té veel zorgen aan hun hoofd.

KENNIS IS EEN SLEUTEL

Het gebrek aan toegankelijke en begrijpbare informatie is een terugkerend probleem bij quasi alle respondenten. Zowel opgeleide jongeren als mensen met amper scholing, zowel senioren als nieuwkomers, ervaren dit als een belemmering. De beschikbare informatie over politiek is vaak onduidelijk, hoogdrempelig, met veel jargon en ingewikkelde systemen die moeilijk te doorgronden zijn. Ze luisteren of kijken naar de media, consulteren het internet of informeren zich via hun netwerk maar geraken moeilijk tot informatie op maat. De bestaande stemtesten werken voor de meeste deelnemers niet: Er is twijfel over de vragen die gesteld worden en het gebrek aan nuance in de antwoordmogelijkheden is oncomfortabel.

Door een onvolledige kennis en niet weten waar toegankelijke en begrijpbare informatie gevonden kan worden, zijn veel respondenten minder betrokken op politiek dan ze zouden willen. Meer zelfs, door moeizaam inzicht te hebben in systemen en debatten, vergroot de kloof met de politiek en is er weinig begrip voor en veel wantrouwen in politici.

“Ik ben niet zo’n nieuwsvolger, omdat ik er niks van snap, omdat het heel veel moeilijke woorden en in de politieke taal allemaal is nu tegenwoordig. Nee, ik volg het niet omdat ik het gewoon niet kan volgen. Ik zou het willen volgen en ik zou er meer over willen begrijpen, maar ze maken het gewoon niet makkelijk om te volgen.” (deelnemer)

“Misschien kan iemand uit de politiek wat meer toelichten wat de politiek eigenlijk inhoudt of waar het juist de bedoeling van is. Het mag ook iemand anders zijn die er heel veel vanaf weet, maar die ook goed kan uitleggen wat het inhoudt. Maar niet met de moeilijke woorden, zoals het overal is. In een begrijpbare taal, zodat iedereen het begrijpt.” (deelnemer)

Sommige deelnemers geven aan dat ze voor deelname aan de initiatieven soms gesprekken over politiek uit de weg gingen, omdat ze niet wisten waarover het ging. Na deelname merken ze echter dat ze het nieuws in de media beter kunnen volgen, en gemakkelijker kunnen deelnemen aan gesprekken met vrienden en familie over politiek. Dit vergroot niet alleen hun kennis, maar ook hun betrokkenheid en zelfvertrouwen. Onrechtstreeks heeft het ook invloed op hun gevoel van 'interne efficacy', het vertrouwen dat ze in staat zijn om een verschil te maken.

Voldoende kennis is essentieel om het politieke spel en de spelregels juist te begrijpen.

"Dat hebben we ook gezien in onze vormingen dat mensen ook zo een aha-moment hadden. Ik stem op u want ik geloof in uw visie, maar dan gebeurt daar niks mee. Dus heel veel van wat ze beloofden, komt dan uiteindelijk toch niet aan bod. En dan zijn ze van ja, maar we hebben nog op u gestemd en ge doet niet wat je beloofd hebt. Mensen moeten ook nog inzien dat je een bestuursakkoord moet maken. Dan zeggen wij van nee, ze hebben niet gelogen, maar ze moeten ook gewoon tot een consensus komen met andere partijen. En dan waren mensen van oké. Werden ze wel wat milder of zo? Maar da klont eerst wel heel hard: ze beloven van alles en ze doen niks." (professional)

Maar niet voor iedereen is dit van toepassing, er blijft bij sommigen veel onzekerheid over politieke participatie en eigen kennis en vaardigheden. De bezorgdheid blijft dat ze niet genoeg weten om een weloverwogen keuze te maken. "Je kunt beter niet stemmen dan iets fout doen" klinkt het wel eens. Dit gevoel van onzekerheid wordt niet alleen gevoed door het gebrek aan kennis, maar ook door de angst om een verkeerde keuze te maken. De complexe werking van het politieke systeem lijkt zo bedreigend dat sommige mensen besluiten om zich helemaal niet met politiek bezig te houden.

"Het gaat vaak over wat te vinden van de politiek en dat mensen het beu zijn en de proteststem. Maar ik merk ook dat sommige mensen het echt gewoon niet weten van... Ik weet niet wat ik hier dan moet gaan doen met dat stemmen. Dus dan beter niks dan iets niet bewust." (professional)

"Ja, ik vind de informatie niet, dus ik kan het niet, zo die angst van het is zo veel en ik weet het niet, laat dat maar zitten, want dan doen ik beter niks.... Dat hoor ik wel vaak" (professional)

Ondanks de groeiende kennis en zelfvertrouwen geven deelnemers aan dat ze niet zeker zijn of hun stem daadwerkelijk een verschil zal maken, een gevoel omschreven als 'externe efficacy'. Er blijft een groot wantrouwen in de politiek: "Ze doen toch wat ze willen" is een veel gehoorde uitspraak.

"Ik bedoel, veel politici kunde niet vertrouwen. Dat is iets dat veel mensen hebben denk ik. Je kunt ze niet vertrouwen. Ze zeggen allemaal, het zijn zakkenvullers, er is iets van waar. Ik zal niet zeggen dat het helemaal waar is, maar er is iets van waar. Er zijn er nog die hun job goed doen." (deelnemer)

BETROKKENHEID EN INZICHT IN HET BELANG VAN POLITIEK

Een belangrijke factor die de betrokkenheid vergroot, is het inzicht in hoe politiek direct invloed heeft op de omgeving van de deelnemers. Wanneer mensen begrijpen dat politieke beslissingen invloed hebben op hun dagelijkse leven, of het nu gaat om sociale woningen, de inrichting van een plein of mobiliteit, wordt de motivatie om te stemmen en deel te nemen aan het politieke proces vergroot.

"Ik denk de mogelijkheid tot verandering. Dat mensen effectief voelen dat gaan stemmen een impact heeft op hun eigen leven. (...) Als je mensen in de praktijk wat kunt laten zien, in hun directe omgeving kunt laten zien wat de impact is van politiek. Bijvoorbeeld dat voetbalveld is hier gekomen, dat is eigenlijk daar een effect van. Ik denk dat dat zowel verhalen zijn die je kunt brengen, die dan nodig zijn om mensen te mobiliseren daarin." (professional)

5. WAT WERKT: UITDAGINGEN EN KANSEN VOOR SOCIAAL WERK

De kernopdracht van sociaal werk is om mensen te ondersteunen om tot hun rechten te komen, stemrecht hoort daar bij: het fundamentele recht om in te stappen in het democratisch proces, een mening te uiten en vertegenwoordigers te kiezen.

“Je hebt het recht om te gaan stemmen. Je hebt recht om mee vorm te geven aan je democratie, terwijl dat nu niet zo gezien wordt. Misschien moeten we dat meer verbinden aan sociale grondrechten.” (professional)

“Dat is de inslag die wij hier in onze job hebben, alle mensen aan de samenleving laten deelnemen. Ik denk ook, gaan stemmen, is ook deelnemen aan de democratie. En dat dat voor iedereen zou moeten kunnen, die dat kan.” (professional)

Bridgette Rongitsch, directeur van het Nonprofit Voter Engagement Network, omschrijft de non-profit sector als *“the sleeping giant of democracy”* (2008). Lidmaatschap van organisaties versterkt de betrokkenheid op de samenleving en verhoogt de kans dat mensen gaan stemmen (LeRoux, 2012). In hun dagelijkse werking versterken organisaties en sociale professionals dus de democratie en de politieke participatie van deelnemers.

Maar er kan meer – en meer expliciet – gebeuren om die rol op te nemen. Vanuit hun vertrouwensrelatie met mensen hebben sociale professionals een bijzonder krachtige positie om democratie te versterken en representatiever te maken.

Dus, wat kunnen organisaties nog doen om die *“sleeping giant”* wakker(der) te krijgen? Welke rol kunnen middenveldorganisaties en sociale professionals opnemen in het stimuleren van een weloverwogen, congruente stembusgang?

Uit gesprekken met deelnemers blijkt sterk dat het **samenbrengen van mensen**, met verschillende meningen en achtergronden versterkend werkt. Bij elk initiatief betrokken in het onderzoek, gaven deelnemers aan meer zelfvertrouwen te hebben gekregen door het doorlopen van het initiatief. Ze hebben nieuwe vaardigheden geleerd, zijn uit hun comfortzone geduwd, hebben extra kennis opgedaan in een veilige omgeving waar verbinding centraal staat. Voor zover niets nieuw, mensen samenbrengen, verbinden en versterken is de kracht van heel wat vormen van sociaal werk.

“Als je mensen gemotiveerd hebt om daarover in gesprek te gaan, en dat begint... Dat moet niet altijd supercomplex zijn. Dat mag ook een praatbarak zijn waar ze in eerste instantie gewoon even ventileren. Maar dan kom je ook andersgezinden tegen. Mensen die daar misschien al wat verder in staan, of anders in staan, die geven dan hun gedacht. En dan vormt dat ook uw idee weer. En dan merk ik dat er nuance ontstaan, dat er betrokkenheid ontstaat. En ik denk dat er zo heel weinig plekken zijn.” (professional)

Het onderzoek toont nog maar eens dat er een grote kloof is tussen politiek en burger. Ook hier kunnen sociale professionals en hun organisaties, vanuit hun vertrouwensrelatie, **een brug vormen die mensen ondersteunt om die kloof te verkleinen**.

Politieke participatie is geen nieuwe of extra opdracht voor sociaal werk, maar kan met een aantal aandachtspunten doorlopend worden gekoppeld aan de eigen kernopdracht.

We gaven eerder al aan dat kennis een sleutel is tot politieke participatie. Sociale professionals kunnen **laagdrempelig informatie** aanbieden op een begrijpelijke manier. Ze kunnen drempels tot informatie verlagen door de weg te wijzen naar toegankelijke informatie, uitleg te geven over het politieke systeem en de spelregels en misinformatie aan te pakken. Ze kunnen deelnemers ondersteunen door te **luisteren en in debat te gaan**, door samen kritisch te reflecteren en na te denken over het systeem. Ieders Stem Telt biedt hiervoor een sterk kader.

We stelden echter vast dat houdingen ten aanzien van politiek niet fundamenteel wijzigden doorheen de initiatieven. Daarvoor waren de initiatieven te projectmatig en tijdelijk en houdingen vaak te diep gegroefd. Om ook op houding en vertrouwen te kunnen wegen, zouden sociaal werkorganisaties bovenstaande rol **elke dag** moeten opnemen. Zeker in organisaties waar politiserend werken op de agenda staat – zoals bij veel sociaal-culturele organisaties en opbouwwerk – liggen er veel kansen om *'het'* politieke meer te koppelen aan *'de'* politiek. Waarom bij elk gesprek, oefening of debat waarin noden worden gecollectiviseerd, geen uitstap maken naar de relevante politieke spelregels, bevoegdheden en partijen? Bij elke bezorgdheid samen uitzoeken op welke manier die politiek vertaald kan worden?

“Zelfs dan – als je een heel traject loopt in plaats van een eenmalige bijeenkomst, heeft dat eigenlijk geen impact op dat wantrouwen. Dat doet heel veel, maar ik denk dat zo'n houding ook met zoveel verschillende aspecten te maken heeft, dat je dat ook niet gekeerd krijgt binnen een project. We moeten daar als organisaties beetje bij beetje subtiel aan gewerkt. Mensen informeren en het wantrouwen stilletjes aan doen keren”. (professional)

Zoals Chantal Mouffe aangeeft, de kracht van democratische verbeelding is cruciaal voor vooruitgang, maar moet volgens haar gekoppeld worden aan het parlementaire en democratische systeem en instituties, 'working from within'.

Het gesprek aangaan over politiek, betekent ook bereid zijn om **tegenspraak en conflicterende visies ruimte te geven**. We merken bij heel wat sociale professionals een zeer begrijpelijke

handelingsverlegenheid. Het is een rol die schijnbaar haaks staat op het creëren van vertrouwen, veiligheid en verbinding. Nochtans moet dat niet zo zijn. Net binnen die veilige context en vanuit die vertrouwensrelatie zijn alle voorwaarden aanwezig om potentieel conflicterende ideeën de meststof te laten zijn van iets nieuws en constructief. Maar ook dit kan een sociaal werker niet alleen. Professionals hebben nood aan ruimte, vorming én vertrouwen om politiek te durven en mogen laten zijn.

“Politiek is super gevoelig. Je merkt, als dat vertrouwen er niet is of je hebt geen veilige context, dan botst dat direct, denk ik. Omdat je... Ja, je komt gewoon op heel veel triggers van mensen, denk ik.” (professional)

Als sociaal werker ben je niet alleen een **begeleider** om de democratische vaardigheden te versterken of om negatieve gevolgen van foutieve informatie te beheersen, maar ook een **bemiddelaar** tussen verschillende standpunten en belangen. Dat vraagt om voortdurende reflectie. Wanneer ze erin slagen om deze onzekerheden en barrières te overwinnen, kunnen ze de betrokkenheid van de deelnemers vergroten en hun vaardigheden met betrekking tot het politieke proces versterken.

Wat zeker is, is dat voor deze rol **sociaal werkers ondersteuning verdienen**. Niet iedereen heeft zelf de nodige kennis van het complexe systeem om deelnemers erdoor te loodsen. Niet iedereen heeft zelf het vertrouwen in politiek om dat van deelnemers te versterken. Het mag duidelijk zijn dat politieke participatie versterken vanuit dagelijkse aandachtspunten geen opdracht is van een individuele professional, maar van een zorgzame organisatie en zelfs een waakzame sector.

Het vraagt van organisaties moed, ruimte en ondersteuning om deze opdracht ter harte te nemen. Want als sociaal werk werkelijk een brug wil zijn tussen burgers en politiek, dan moeten we inzetten op meer dan signaleren alleen. Dan moeten we ook blijven zoeken naar manieren om politieke participatie te versterken én structureel het politieke gesprek aan te gaan – ook als dat ongemakkelijk is.

De rol van sociaal werk in het versterken van politieke participatie is dus meer dan het verstrekken van informatie en mobiliseren om te gaan stemmen. Het gaat ook om het creëren van een veilige ruimte voor onzekerheid, het versterken van (zelf)vertrouwen en het bevorderen van de betrokkenheid bij het politieke proces.

6. IN 10 AANBEVELINGEN

10 aanbevelingen vatten de belangrijkste conclusies van ons onderzoek samen. Het zijn geen aanbevelingen waar het sociaal werk alleen mee aan de slag moet. Niet alles ligt binnen de controlesfeer van organisaties, maar misschien wel binnen de invloedssfeer. Deze aanbevelingen willen aanzetten tot reflectie hoe praktijken en initiatieven rond politieke participatie opgezet en versterkt kunnen worden, en welke signalen richting overheden kunnen of moeten gaan.

1. De afschaffing van de opkomstplicht mag de verantwoordelijkheid voor het opnemen van dat burgerrecht niet enkel bij de burger leggen. De overheid heeft, in samenwerking met partijen, media, onderwijs en middenveld de opdracht om een context te creëren waarbinnen dat burgerrecht ook opgenomen kan worden.
2. Maak van politieke participatie een structureel onderdeel van de werking van middenveldorganisaties, niet enkel een projectmatig initiatief. Politiek burgerschap opnemen vraagt tijd en duurzame inspanning. Door het te verankeren in de dagelijkse praktijk, overstijgt je (waardevolle) tijdelijke acties van verkiezingsprojecten.
3. Koppel 'het politieke' (hoe kan en moet het samenleven eruit zien) aan 'de politiek' (spelregels, bevoegdheden, partijen). Organisaties vormen een brug tussen ervaringen van mensen en het formele politieke systeem, door gesprekken over maatschappelijke uitdagingen te verbinden aan concrete politieke processen.
4. Verlaag de drempels tot politieke informatie en bied die op een toegankelijke en begrijpelijke manier aan. Informatie moet duidelijk en laagdrempelig zijn en tegelijk de complexiteit niet uit de weg gaan.
5. Erken en ondersteun sociaal werkers in hun brugfunctie tussen burger en politiek. Politiek bespreekbaar maken vraagt ruimte, vorming, tijd en vertrouwen. Organisaties moeten sociaal werkers ondersteunen in deze uitdagende rol.

6. Werk actief aan het doorbreken van handelingsverlegenheid rond politiek bij professionals. Geef professionals tools en vertrouwen om politiek bespreekbaar te maken zonder angst voor polarisatie of conflicten. Democratie mag ook wringen.
7. Betrek en versterk als (politieke) overheid mensen in kwetsbare (minderheids)posities. Zorg voor inclusieve participatie, o.a. door het erkennen en beluisteren van ervaringskennis of door het vereenvoudigen van het stemrecht voor niet-Belgen.
8. Creëer veilige, verbindende ruimtes waar politieke dialoog mogelijk is. Vertrouwen is cruciaal voor het bespreken van politieke standpunten, zeker in diverse groepen. Dialoog moet veilig en open kunnen plaatsvinden.
9. Ondersteun de ontwikkeling van democratische vaardigheden. Deze vaardigheden versterken zowel het zelfvertrouwen van deelnemers als hun vermogen om constructief deel te nemen aan democratische processen.
10. Erken dat wantrouwen of afkeer tegenover politiek vaak een vorm van betrokkenheid is, geen onverschilligheid. Werk niet alleen aan kennis, maar ook aan houding en vertrouwen. Dit vraagt geduld, erkenning van frustraties en langdurige relatieopbouw.

7. REFERENTIES

Abbeloos, J., (2021, 15 juni). Politicologen: afschaffen opkomstplicht is historische vergissing. De Standaard. https://www.standaard.be/cnt/dmf20210614_96526209

Brady, H.E., Verba, S. en Lehman Schlozman, K. (1995) Beyond SES: a resource model of political participation. *The American Political Science Review*, 89(2), 271-294.

Bromme, L., Rothmund, T. en Caprara, G. (2020) A translation and validation of the Perceived Political Self-Efficacy (P-PSE) Scale for the use in German samples. *Measurement Instruments for the Social Sciences*, 2:6

Cancela, J. en Geys, B. (2016) Explaining voter turnout: A Meta-Analysis of National and Subnational Elections. *Electoral Studies* 42, 264-275

Crouzé, R. en Leurs, P. (2021) Niet formeel en disruptief. Het radicaal potentieel van burgerschapseducatie. *Ethiek & Maatschappij* 23, 1-2, 3-27

Grunwald, K. & Thiersch, H. (2009) The concept of the 'lifeworld orientation' for social work and social care. In *Journal of Social Work Practice: Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community*.

Jonkers, E. (2023) Hoe mensen motiveren om te gaan stemmen? In *sociaal.net*, <https://sociaal.net/achtergrond/hoe-mensen-motiveren-om-te-stemmen/>

Kouba, K., Novák, J. en Strnad, M. (2020) Explaining voter turnout in local elections: a global comparative perspective. *Contemporary Politics* 27(2):1-21

LeRoux, K. (2007) Nonprofits as civic intermediaries. The role of community-based organizations in promoting political participation. *Urban Affairs Review* 42 (3), 410-422

LeRoux, K. en Krawczyk, K. (2012) Can nonprofit organizations increase voter turnout? Findings from a, agency-based voter mobilization experiment. *Nonprofit and voluntary sector quarterly* 43(2):272-292

Mouffe, C. (2005) *Over het politieke*. Routledge

Rongitsch, B. (2008) Election 2008: More Organizations Engaging More Voters. Nonprofit Quarterly op <https://nonprofitquarterly.org/election-2008-more-organizations-engaging-more-voters/>

Smets, K. en van Ham, C. (2013) The embarrassment of the riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. Electoral Studies 32, 344-359

Stiers, D. (z.d.) Lokale verkiezingen zonder opkomstplicht: gevaar voor gelijke vertegenwoordiging of blessing in disguise? Op <https://soc.kuleuven.be/sway/verhalen/lokale-verkiezingen-zonder-opkomstplicht-gevaar-voor-gelijke-vertegenwoordiging-of-blessing-in-disguise>

Stockemer, D. (2017) What affects voter turnout. A Review Article/Meta-Analysis of Aggregate Research. Government and Opposition (4):1-25

Vlaamse Overheid (2025) Gemeente-Stadsmonitor. Bereik niet-Belgische kiezers, naar nationaliteit op <https://gemeente-stadsmonitor.vlaanderen.be/over-de-monitor/overzicht-indicatoren/bereik-niet-belgische-kiezers-naar-nationaliteit>

Vlaams Parlement (2021) Verslag van de hoorzitting over het ontwerp van decreet tot wijziging van diverse decreten, wat betreft versterking van de lokale democratie. Op <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1721332>

Vollaard, H., de Blok, L., den Ridder, J. en Jansen, G. (2022) De lokale niet-stemmer. Rapport met een analyse van de lage opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2022. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. <https://www.uu.nl/nieuws/niet-stemmen-versterkt-lage-vertrouwen-in-lokale-politiek>

KENNISCENTRUM MENS EN MAATSCHAPPIJ I.S.M. IEDERS STEM TELT
NATHALIE VAN CEULEBROECK

© APHogeschool 2025

info@ap.be

AP.BE

APHogeschool

APHogeschool